

ORIGINEA NATURII UMANE – FUNDAMENT PENTRU DREPTURILE OMULUI ÎN PROTESTANTISMUL TRANSILVĂNEAN: IDEEA DE ALTERITATE RELIGIOASĂ

Dr. Botond Kund GUDOR

*Protopop, istoric, Biserica Reformată din Alba Iulia
gudorbotond@yahoo.com*

Abstract: The origin of human nature - fundament for human rights in Transylvanian Protestantism: the idea of religious otherness.

Human nature is an inspiring topic debate for science, starting from antiquity until the present day. It represents a major interest in theology, pedagogy, psychology, ethics, political science, philosophy, history, including economics. Human nature is often seen in accordance with the natural laws, from which the premise of substantiating human rights arises. The return to human nature unaltered by sin is sought to be accomplished by primary Christianity. In the vision of early Protestantism, human nature becomes profoundly altered by the various manifestations of the innate sin. The bibliocentric understanding of human nature allowed the individual the right to reform. The Transylvanian legislation in this sense granted increased rights to new religious communities, the Lutherans, then Calvinists, finally Unitarians. The right of „*ius reformandi*” was constituted in religious rights. The freedom to confess thus becomes a heroic hypostasis of human nature liberated from traditions, their place being followed by new patterns of religiosity. The sinful human nature is considered capable of good: „*simul iustus et peccator*”. The Reforma saw the spreading of the Word as a mission of improving the corrupt human nature. This burst of freedom, which derives from the re-evaluation of freedoms springing from human nature, has given an important advantage to those who have opposed religious oppression. In accordance with the free and protestant human nature, the religious tolerance in Transylvania was molded on the pacifist idea of statehood followed by the need to maintain a balance of Protestant denominations. Human nature has thus shown its vulnerability to the extremely volatile confessional reality. In the Baroque period of Transylvania, religious freedom became an asset of the rights invoked by the religious mino-

rity, which saw the possibility of a pacification of man`s warring reality. The religious man thus becomes reconcilable with those around him (Irenicism, consensual theology) and in Sacred alliance with God (Coccejus, contractual theology). The French Revolution creates that pattern by which human nature is capable of achieving political freedoms and ethical standards without the help of faith. Freedom becomes a defining element of human nature. Human nature can be endowed with freedoms: civic responsibility, plurality, tolerance. The 20th century credited unconditional freedom to human nature: political, constitutional, religious freedom. In this sense, human nature can formulate aspirations beyond the primary needs of man (food, procreation), which from the point of view of Christianity can be classified ethically. The multi-secular Transylvanian religious experience is auspicious in this respect, whether it is about tolerance, about the tradition of coexistence or about practical solutions related to the individual`s religious choice or patrimonial solutions based on the pursuit of the common good.

Keywords: *human nature, tolerance, reform, freedom.*

Natura umană¹ constituie un inspirant subiect de dezbatere pentru știință, începând din antichitate până astăzi. Cunoașterea și cercetarea veleităților umane începând cu nașterea omului, până la maturitatea, mai apoi moartea acestuia reprezintă un interes major pentru teologie, pedagogie, psihologie, etică, politologie, filosofie², istorie inclusiv pentru științele economiei.³ Natura umană este adeseori văzută în concordanță cu legile naturale, de la care se naște premisa fundamentării drepturilor omului.⁴ Generic vorbind

1 Pennock, J. Roland, "Rights, natural rights, and human rights—a general view," în *Nomos*, vol. 23, American Society for Political and Legal Philosophy, 1981, pp. 1–28. Porter, Jean, "From Natural Law to Human Rights: Or, Why Rights Talk Matters," în *Journal of Law and Religion*, vol. 14, no. 1, Cambridge University Press, 1999, pp. 77–96. Cf. Fox, Robin, "Human Nature and Human Rights," în *The National Interest*, no. 62, ed. Center for the National Interest, 2000, pp. 77–86. Cortest, Luis, "Natural law and early modern human rights," în *Acta Philosophica*, II., vol. 18, Roma, 2009, pp. 413-418.

2 Michael Freeman, "The Philosophical Foundations of Human Rights," în *Human Rights Quarterly*, Aug., 1994, Vol. 16, No. 3, The Johns Hopkins University Press, pp. 491-514.

3 Csányi Vilmos, *Az emberi természet*, ed. Vince, 2003. Cf. David Hume, *Értekezés az emberi természetről*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006.

4 Luis Cortest, "Natural law and early modern human rights"..., pp. 413-418.

legile, care derivă din natura umană și drepturile omului în opinia modernă reprezintă: "dreptul de a te exprima într-un grup de oameni"⁵ Cunoașterea motivațiilor intrinsece ale firii umane stă la temeiul cutumelor, regulilor și legilor sociale, care sunt legate de acele drepturi care se cuvin omului, datorită faptului că "inteligenta" speciei umane este distinctivă față de lumea animală condusă aproape exclusiv de instinctele primare. Rațiunea și eul, sufletul uman în dorința acesteia de a se afirma în condiții optime fără a cauza iremediabile daune celuilalt, are nevoie de legi, reguli autoimpuse, care determină modelarea conștiinței și naturii umane. Fie atribut al eticii sau pedagogiei, omul a încercat dintotdeauna să-și înțeleagă natura. Prin modelarea acesteia a dorit realizarea unor relații sociale apropiate de perfecțiunea oferită de imaginea unei societăți idilice: nealterată de conflicte și pacifistă. Pentru lumea monoteismului sau cea a creștinismului idilicul moment al Facerii omului, privită prin prisma paradisiacă a relației divinitate om, reprezintă momentul cel mai sublim al firii umane aflată în deplin consens cu Creatorul și lumea nesubjugată de păcate, instinct și războaie.

Reîntoarcerea la natura umană nealterată de păcat este căutat a fi realizată de creștinismul primar, mai apoi de creștinism în general, adesea prin abordare utopică. Sincopelile medievale ale recăderii în păcat, au fost imputate religiozității de sorginte romană de reforma timpurie, care vedea natura umană profund și iremediabil afectată de păcatul originar. Percepția naturii umane în protestantismul transilvănean⁶ din acest motiv reprezintă o reevocare a modelelor oferite de creștinismul timpuriu sau de idei utopiste ale egalitarianismului social (adeseori în formele ei de manifestare radicale). Recunoașterea și identificarea simoniei, corupției și păcatelor originare cu defecțiunea romano-catolicismului a produs o ruptură tragică și iremediabilă cu "vechea religie", aceasta fiind catalogată ca îndepărtată de standardele biblice minimale invocate în ceea ce privește reținerea de la opulență și respectarea moralității. În viziunea protestantismului timpuriu natura umană devine profund alterată prin diversele manifestări ale păcatului înnăscut, această fire coruptă fiind definitivă pentru ființa umană, prin care sistemul medieval socio-politic și ecleziastic a fost considerat unul defectuos. Avariția și opulența strivitoare a relațiilor de dependență atât laice cât și bisericești, cât și moralitatea decăzută a evului mediu

5 Robin Fox, "Human nature and human right"..., p. 78.

6 Jones, Peter, "Human Rights, Group Rights, and Peoples' Rights," în *Human Rights Quarterly*, vol. 21, no. 1, Johns Hopkins University Press, 1999, pp. 80–107.

a condus la dorința înnoirii societății. Sub presiunea ideii potrivit căreia răscumpărarea păcatelor poate fi posibilă cu valori materiale, ducea implicit la sentimentul zădărnicii intermedierei izbăvitoare și gratuite a lui Hristos. Arta renașterii cere sacrificii materiale imense însuși de la omul de rând, care pe lângă susținerea relațiilor de servitute, vedea eliberarea naturii sale înrobite prin reîntoarcerea la idilica imagine a simplității apostolice. Aceasta însemna și o rearanjare a raporturilor de servitute, inclusiv a celor legate de raportul dintre stat și biserică. Desigur rearanjarea acestor raporturi în Transilvania a fost strâns legată de secularizarea averii bisericii (1566), aceasta fiind o consecință a părăsirii "vechii religii". În viziunea primilor protestanți răscumpărarea decăderii în păcat nu a mai fost posibilă doar prin post, rugăciune, plăți, servicii liturgice regulate sau penitență, ci prin înțelegerea bibliocentrică a naturii umane careia astfel i s-a conferit dreptul reformării. Mátyás Biró Dévai⁷, definea dreptul reformării (*ius reformati*), acceptat și de nobilimea protestantă ca o premisă a reîntoarcerii omului la Dumnezeu. Opiniile care părăseau viziunea rigidă a lui Luther în problema Sfintelor Taine pregăteau deja terenul pentru o receptare fără probleme a protestantismului helvetic⁸ și pe tărâm transilvănean. Incapabilitatea înțelegerii depline a acestui mesaj eliberator și clarificator a dezvoltat o adevărată sete față de traducerile și interpretările Sfintei Scripturi în limbile materne. Astfel în Transilvania latina a fost schimbată de maghiara, germana sau română. Sentimentul că natura umană coruptă și-a primit pedeapsa prin succesul neașteptat al puterii otomane, a condus la dorința îndreptării naturii îndărătnice a omului. Regăsirea propriului eu religios în societatea transilvăneană însemna și momentul sedimentării religioase. În efervescența reformatoare vechiul sistem era într-o totală contradicție cu noile modele ale libertăților izvorâte din recunoașterea naturii umane corupte de păcat. Legislația transilvăneană în acest sens a conferit drepturi sporite unor noi comunități religioase, fie vorba de luterani, mai apoi calvini s-au într-un final unitarieni. Dreptul de *ius reformati* s-a constituit în drepturi religioase.⁹ Câștigarea dreptului la liberă practică religioasă însă

7 Denumit "Lutherul maghiar", invitat de Drágffy Gáspár ca predicator (vezi Zoványi Jenő, *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig*, vol. I, Attraktor Kft., Mária-besnyő-Gödöllő, 2004, p. 182).

8 Bod Péter, *Historia Hungarorum Ecclesiastica*, ed. Rauwenhof, Leiden, 1888, vol. I, pp. 322-323.

9 1. Toleranța religioasă a fost decretată de Dietă ori de câte ori religiosul se confrunta cu politicul. Legislația dietală se poate sintetiza în 12 faze de abordare a religiozului: I.

s-a dovedit a fi realizat extrem de anevoios. În perioada reformei timpurii legislația a fost potrivnică față de persoanele neîncadrabile în tiparele religi-

Apărarea ordinii vechi, hotărâtă în 24 aprilie 1545: "... după acestea nimeni să nu cuteze a schimba în problema religiei", reluată de Dieta întrunită la Turda în mai 1545: "În privința religiei nimeni să nu înnoiască" - conține și interzicerea mutării preoților protestanți, fiind semnalat rolul orașelor în propagarea Reformei, fiind sprijinite și de patronat II. *Legifera-rea egalității în 1550*; nici o parte nu poate leza interesele celeilalte și nu poate folosi forța (dacă acest lucru totuși se întâmpla, locțiitorul regal (Martinuzzi) avea drept de judecată. Hotărârea va fi repetată după moartea lui Martinuzzi ("fiecare să rămână în credința lui, așa cum Dumnezeu i-a dat-o și i-a permis"). Apariția diversității confesionale: "Credința creștină este una dar, deoarece în ceremonii și administrarea sacramentelor locuitorii țării se deosebesc..." (aparitia disputei despre speciile cuminecăturii). Legalizarea pluralității confesionale: "... permittentes in negotio fidei eorum arbitrio id fieri quod ipsis liberet, citra tamen iniuriam quorumlibet" (Dieta din 1-10 iunie, Turda, 1557 în Szilágyi Sándor Erdélyi országyűlési emlékek (Monumenta Comitalia Regni Transsylvaniae.) ed., volumele I-XXI, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1885-1889, II, p. 78), în continuare MCRT III. *Eliberarea preoților lutherani de sub oblăduirea episcopului catolic* (MCRT, I, p. 540). IV. *Discutarea problemelor interne ale protestantismului* (MCRT, II, p. 82, 1557). Catolicii și lutheranii împotriva sacramentelor, la Dieta de la Turda, 27 martie - 3 aprilie 1558, în MCRT, II, p. 93. Primordialitatea luteranismului și egalitatea lui cu catolicismul, exprimate în Dieta de la Alba Iulia din iunie 1558, în MCRT, II, p. 98. Rezolvarea inadvertențelor din cadrul protestantismului prin dispute, în noiembrie 1560, MCRT, II, p. 187. Rezolvarea problemei prin intervenție princiară la Dieta de la Sighișoara (1564), MCRT, II, p. 227. Aplanarea conflictului dintre sacramentari și luterani la Dieta din 1560 (care cere o dispută la Mediaș) și la Sighișoara - 1564 (unde se cere sinod la Aiud), MCRT, II, p. 187, 227. Acceptarea și legiferarea protestantismului helvetic, pe baza rezultatelor sinodale de la Aiud, în Dieta de la Turda din iunie 1564 (MCRT, II, p. 231). V. *Reprimarea catolicismului și reușitele unitarianismului* (MCRT, II, p. 302). Secularizarea locurilor de autentificare din capitluri (MCRT, II, p. 302). **Legiferarea confesiunii unitariene, în ianuarie 1568 la Turda și libertatea religioasă**, MCRT, II, p. 343. Interzicerea noilor "eretici" care propagau învățătura chiliastico-unitariană, ca de exemplu cea a românului Gheorghe Crăciun, care acționa în jurul Debreșinului (MCRT, II, p. 368). Libertatea predicatorilor și a comunităților, legiferată în ianuarie 1571 la Târgu-Mureș (MCRT, II, p. 368). VI. *Consolidarea ordinii confesionale existente*, prin interzicerea inovațiilor religioase (Turda, mai 1572, MCRT, II, p. 528), formarea unei comisii de 2 episcopi pentru a verifica nerespectare interzicerii inovațiilor (Cluj, ianuarie 1573, MCRT, II, p. 534), repetarea interzicerii (în mai 1573, Turda, MCRT, II, p. 540-541), mai apoi reluarea acesteia de către Ștefan Báthory la Mediaș, în ianuarie 1576, și conferirea unor drepturi jurisdicționale pentru verificarea respectării ei episcopilor reformați Alesius Dénes și Tordai András (dreptul de *visitatio*, MCRT, III, p. 108, MCRT, III, p. 122). VII. *Definirea drepturilor episcopale reformate și unitariene în probleme de visitatio*, octombrie 1577, MCRT, III, p. 108, MCRT, III, p. 122. VIII. *Invitarea iezuiților, consolidarea vechii ordini*, în mai 1581 (MCRT, III, p. 157). Apariția apărării comune a situației anterioare venirii iezuiților (MCRT, III,

oase medievale. Chiar dacă ideea de "lutherani comburantur" (arderea pe rug a luteranilor) nu și-a găsit aplicabilitatea practică¹⁰ în provincia căutătoare a propriei identități după dezastrul de la Mohács (1526), limitările legislative ale unor schimbări majore: Inchiziția, războaiele religioase, arderea unor volume tipărite de protestanți, conflictele dintre percepțiile diferite asupra amenajării spațiului liturgic, arăta drumul anevoios al Reformei. În acest travaliu al reformulării vremurilor apostolice, persoane sau grupuri își căutau anevoios propriul drum confesional, însă după eliberarea de sub povara restricțiilor medievale. Libertatea de a confesa devine astfel o eroică ipostază a naturii umane eliberate de tradiții, locul acestora fiind urmate de

pp. 203, 213). Exprimarea consensului de către protestanți împotriva pericolului iezuit, în octombrie - decembrie 1588, prin Toronyi Máté, episcopul calvin, și Hunyadi Demeter, episcopul unitarian (MCRT, III, pp. 235, 238-240, 240-249). IX. *Fixarea de pars maior în cazul determinării religiei dominante a unui oraș sau sat*. Religia dominantă devenea religia părții majoritare a comunității (mai 1581, MCRT, III, p. 157). Instanța Odorheiului și Șimleului Silvaniei în această problemă în septembrie 1615, MCRT, VII, p. 286. X. *Principele era obligat prin condițiile impuse la alegerea sa să păstreze ordinea religioasă a principatului* (MCRT, IX., p. 78). Statuarea condițiilor princiare, respectarea celor patru religii recepte (MCRT, IX., pp. 78-79; MCRT, IX., p. 152; MCRT, VI, p. 89 (Gabriel Báthory); MCRT, VI, p. 89 (Gabriel Bethlen, 1613) – toate menite să consolideze absolutismul princiar. XI. *Calvinismul radical - interzicerea sabbatarianismului* (MCRT, X., pp. 174-184, complanațiile de la Dej, trecerea în plan secund a unitarianismului sub Gheorghe Rákóczi I). XII. *Apărarea în fața Contrareformei* (MCRT, V., p. 361). Ioan-Gheorghe Rotaru, *Sabatarienii în contextul vieții transilvane (sec. XVI-XX)*, Vol. I., Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2014, pp.235-323.

10 Dieta de la Buda din 1523, în articolul 54, îi numește pe protestanți "eretici notorii, dușmanii Sfintei Fecioare"; Dieta din 1525 de la Rákos, în art. 4, permitea arderea protestanților ("lutherani comburantur"), iar după două luni Dieta din Hatvan și-a dat acordul pentru confiscarea averilor lor. Cel mai zelos dintre cei care aplicau aceste prevederi era István Werbőczy, autorul *Tripartitum*-ului. Apud Révész Imre., *Magyar református egyháztörténet 1520-1608*, Ref. Egyházi Könyvtár, vol. 20, Debrecen, 1938, pp. 49-52. Decretul regal de anihilare a Reformei, dat de Ludovic al II-lea în 1523 "oficii nostri intersit fidei et Religionem nostram christianam ne ab hereticis excommunicatis eadem invadatur et contaminetur, ubique in hoc Regno nostro et partibus eidem subjectis illibatam conservare [...] quatenus flatim praesentimus tam in civitate nostra Cibienisi, quam in aliis locis vobis subditis assertiones, figmenta et libellos praefati Marthini Lutheri, tanquam excommunicatos vicatim et per singulas domos requiri, inventosque publice comburi et deinde publicare palam facere debeatis" (apud Lampe, Friedrich Adolf, Ember, Pál, *Historia Ecclesiae Reformatae, in Hungaria et Transylvania ... Ex monumentis ... a Viro quodam doctissimo magnam partem congesta; ... & hoc ordine concinnata*. Trajecti ad Rhenum, apud Jacobum van Poolsum, 1728, p. 59; pentru apostazia din Ungaria de Sus pp. 60-64).

noi tipare ale religiozității. Reinterpretarea perceptelor despre natura umană redefinea și relația dintre laic și ecleziastic, concomitent cu apariția unor structuri sociale noi în cadrul ideii de "*cuius regio eius religio*". Impunerile nobiliare privind acceptarea reformei au fost prescrise de drepturile comunității de a-și alege propria identitate religioasă și preotul care o deservea. Umanismul și reforma sar astfel în ajutorul naturii umane căutătoare de adevăr biblic. Cultura, arta și literatura se aflau în slujba justificării și îndreptării omului păcătos, revenind asupra caracterizării acestuia într-o manieră mai puțin sceptică, prin care natura umană păcătoasă este considerată deopotrivă capabilă și de bine: "*simul iustus et peccator*"¹¹.

Din această perspectivă natura umană purtătoare de adevăr este datoare păcatului originar, izbăvirea acesteia poate avea loc exclusiv prin credință în jertfa răscumpărătoare a lui Hristos. Reforma vedea ca misiune propagarea Cuvântului în vederea îmbunătățirii firii umane corupte. Dimensiunea protestantă și transilvană a raportării la firea umană, poate fi privită critic, dar și pozitiv. Partea naturii umane capabile să devină mai bună cu ajutorul Cuvântului, a fost atent comparată cu impunerile biblice. Misionarismul protestant desigur în secolul al 16-17. urmărea perfectarea naturii umane prin corecta înțelegere a mesajului biblic ca un afront adus delăsării umane. Însă interpretarea adevărului biblic adeseori este considerat impunitiv și prozelit, de acea parte a societății transilvănene, care nu se ralia noilor confesiuni. Astfel natura umană în timpul Reformei transilvănene este interpretată ca pendulând între alteritate și progres, dar și din perspectiva misionarismului și prozelitismului. Indiferent de confesiune nobilimea și Dieta transilvăneană păstra cu sfințenie tradiția jurământului princiar față de păstrarea pluralității religioase și respectarea drepturilor și libertăților deja câștigate¹². Absolutismul princiar s-a clădit pe adevărate percepte calvine și a fost bazat pe suportul politico-religios al religiilor

11 Wicks, Jared, "Living and Praying as 'Simul Iustus et Peccator': A Chapter in Luther's Spiritual Teaching," în *Gregorianum*, vol. 70, no. 3, ed. Gregorian Biblical Press, 1989, pp. 521–548. Cf. Bayer, Oswald, "Luthers „simul iustus et peccator,” *Kerygma und Dogma*, 2018/4. vol. 64. pp. 249-264.

12 Alegerea principelui catolic Ștefan Báthory a fost posibilă numai după ce a depus jurământ că nimeni nu va fi tulburat și persecutat pentru religia sa, având alegere liberă în aceasta. Vezi în Bíró Vencel, *Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése (1542-1690)*, Kolozsvár, 1917, p. 75. Pentru Gabriel Báthory vezi MCRT, vol. IV, p. 195 și vol. VI. p. 89. Pentru principii protestanți vezi MCRT, vol. VI, p. 358, vol. VIII. p. 314, vol. IX. p. 152, vol X. p. 323, vol. XI, p. 321, vol. 12. p. 94, p. 473 și vol. XIII, p. 79.

recepte.¹³ Una din elementele singulare din istoria toleranței religioase din Europa a fost conceptul de *pars maior*¹⁴, prin care interpretarea mult invocatului concept - *cuius regio, eius religio* - a fost modificat. Superioritatea numerică a unei confesiuni protestante (*pars maior*), chiar dacă însemna implicit putere politică, nu însemna uniformizare religioasă, ci acceptarea participativă a unei minorități confessionale. Raportarea la aceasta genera nu numai drepturi, dar și obligația de a ajuta la construirea unui nou locaș de cult. Din acest motiv, afirmația istoriografiei din secolul 19, potrivit căreia: „*Toleranța și libertatea religioasă este adeseori amintită [...] întotdeauna de minoritatea asuprită, care după dacă a ajuns la putere, a promovat aceeași asuprire față de ceilalți.*”¹⁵ nu poate fi acceptată fără rezerve. Dezbaterea tensionată despre natura umană desigur promova soluții legislative prin care fervoarea dezbaterii interreligioase să poată fi moderată. În Elveția ideile reformei despre natura umană au fost sintetizate de Jean Calvin în *Institutio Christianae*, volum cu un profund ecou și în societatea transilvăneană¹⁶. Natura umană nu este capabilă să decidă asupra viitorului său, fiind exclusiv moderată de alegerea (elecția) și providența divină. Natura umană răătăitoare din această cauză poate fi moderată de instituții și legi clare, prin care omul poate deveni asemenea așteptărilor lui Hristos (îndumnezeire în variantă ortodoxă). Astfel prezbiteriul înființat de Jean Calvin, instituție formată din laici și preoți în proporții similare, prin legislația *Ordonance ecclesiastique*, devine capabilă să modereze atât persoanele cât și grupurile religioase prin evaluarea naturii umane religioase și drepturilor izvorâte din aceasta¹⁷. Prezbiteriul se pronunța adeseori ca un factor juridic care garanta libertăți sau restricții pe temeiul unor prevederi biblice. Astfel instituționalizarea noilor forme ale protestantismului, acceptau pentru prima dată

13 Bod P., *op. cit.*, II, pp. 343-347.

14 Pentru definirea conceptului și exemplificarea fenomenului de partaj al bunurilor confessionale vezi la Juhász István, *A Székelyföldi Református Egyházmegyéék*, Kolozsvár, 1947, pp. 31-47.

15 Szekfű Gyula, *Magyar történet. A tizenhetedik század*, Budapest, f.a., pp. 266-267.

16 Jean Calvin, *Învățătura religiei creștine*, vol 1-2, Oradea, Editura Cartea Creștină, 2003.

17 Kingdon, Robert. “Calvin et La Discipline Ecclésiastique,” în *Bulletin de La Société de l’Histoire Du Protestantisme Français (1903-2015)*, vol. 155, Librairie Droz, 2009, pp. 117–126. Cf. *Les Ordonnances Ecclesiastiques De L’Eglise De Geneve (1561)*, Jeannine E. Olsen, “Calvin and social-ethical issues”, în *The Cambridge Companion to John Calvin*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

între calitățile naturii umane, dreptul de a se împotrivi (a protesta) față de acele puteri laice, care prin comportamentul lor nu pot fi catalogate ca fiind în slujba lui Dumnezeu. Acest puseu al libertății ce derivă din reevaluarea libertăților izvorâte din natura umană, a conferit un atu important aceluia care s-au împotrivit opresiunii religioase, întărind ideea de martiriu în bisericile protestante. În consens cu natura umană liberă și protestatară, toleranța religioasă din Transilvania s-a mulat pe ideea pacifistă a statalității urmată de necesitatea păstrării unui echilibru al confesiunilor protestante. Această „înțelegere sfântă pentru dănuirea patriei” însă a fost departe de perfecțiune¹⁸. Aspectele etice exprimate de romano-catolicism față de ideea de toleranță au fost caracterizate astfel: „întotdeauna nivelul toleranței este sugerată de felul cum majoritatea se comportă cu minoritatea confesională.”¹⁹ Inegalitatea naturii umane cerea intervenția legislativului. Putem afirma că „Reforma a reprezentat premisa toleranței. Adevărat, scopul său inițial nu a fost acesta.”²⁰. Rezultatul a fost unul care are consecințe până astăzi în ceea ce privește drepturile religioase ale omului. De fapt toleranța confesională, garanta co - existența fracțiunilor protestante și a catolicismului, care aveau de ales între acceptarea tacită a ideii de echilibru, ori pierire pe baricadele disputelor confesionale. Din substratul politic al toleranței religioase, nu putem omite nici percepțiile teologice, care sunt utile chiar și dezbaterilor ecumenice contemporane.²¹

Ascultarea față de puterea lumească (magisteriu) și-a găsit limitarea în comparație cu argumentarea biblică a deciziilor politice. Din această cauză naturii umane aflate pe traiectoria trasată în prealabil de Dumnezeu, i-a fost conferită libertatea de a confesa, de a crede, de a adera la o nouă convingere religioasă și de a-și alege liber preotul. Desigur edictul de la Turda (1568) poate fi considerat un prim popas mondial în definirea libertății privind drepturile religioase ale omului, dar recunoaștem prin conținutul și aplicabilitatea acesteia și limitele acesteia. Deciziile privind toleranța religioasă a Sinodului de la Turda din 1557 însemnau deopotrivă instru-

18 Barcza József, “Peregrináció, vallási türelem”, în *Tanulmányok Erdély történetéről*, Debrecen, 1988, 101.

19 Bíró Vencel, *Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése (1542-1690)*, Kolozsvár, 1917, p. 77.

20 Owen Chadwick, *A reformáció*, ed. Osiris, Budapesta, 1998, p. 385.

21 Barcza József, “Peregrináció, vallási türelem”, în *Tanulmányok Erdély történetéről*, Debrecen, 1988, 101.

mentele realizării unui stat autonom consolidat, dar și momentul în care confesiunile protestante în succesiunea lor: la început cea unitariană, mai apoi cea helvetică-calvină și-au creat premisele de a devenii religii de stat.²² Mai apoi pacea din Viena semnată la 23 septembrie 1606, a reiterat libertatea și inviolabilitatea tuturor confesiunilor devenite protestante. Principele Ștefan Bocskai considerat providențial în lupta pentru libertatea religioasă a protestantismului performanța sa a constat în internaționalizarea problemelor libertății și toleranței religioase din Principat, acest însemnând fundamentarea Central Europeană a primelor drepturi religioase.²³ Natura umană și-a arătat astfel vulnerabilitatea în fața realității confesionale extrem de volatile, care a fost influențată și de realitățile politice ale secolului al 16-17-lea.

În perioada barocă a Transilvaniei se poate sesiza o nouă abordare sub impactul iluminismului a fenomenului religios și deopotrivă a naturii umane. Libertatea religioasă devine un atu al drepturilor invocate de minoritatea religioasă, care prin invocarea naturii umane afectată de rațiune, vedea posibilă o pacificare a realității războinice a omului. Omul religios astfel devine unul cumpătat și înțelegător. Împăciuitor cu cei din jur (irenicism, teologia consensuală) și în alianță Sacră cu Dumnezeu (Coccejus, teologia contractuală)²⁴. Aspectele ecumenice trădează de altfel și voința sistării unor frământări religioase deja multisekulare și coexistența pașnică a omului religios. Accentul reformei de la ideea păcatului înnăscut se schimbă spre etalarea raționalității umane, a cărei gândire îndărătnică este călăuzită de Intellectul Infinit al lui Dumnezeu. Raționalitatea însă a con-

22 Tamás Juhász, "Autonomous Communities as a solution for Ethnic and religious Freedom in Hungary and Transylvania: Historical and Systemathical Reflection in Freedom of religion", ed. Bram van de Beek, Eduardus van der Borgh, *Studies in Reformed Theology*, Brill, Amsterdam, 2010, pp. 31-45.

23 „Geneza și semnificațiile ideii de toleranță religioasă în Principatul Transilvaniei (secolele XVI-XVIII)”, în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, Alba Iulia, Editura Altip, Alba Iulia, 2010, pp.1-238, Daniel Dumitran, "Modernizare prin toleranță în Principatul Transilvaniei? O dezbatere istoriografică", în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 16/1, ed. Mega, 2012, pp. 357- 371.

24 Graeme Murdock, "The Boundaries of Reformed Irenicism: Hungary and Transylvania", în ed. Howard Louthan, Randall Zachman, **From Conciliarism to Confessional Church, 1400–1618**, South Bend, Notre Dame Press, 2004. Cf. Joris van Eijnatten, **Mutua christianorum tolerantia. Irenicism and Toleration in the Netherlands. The Stinstra affair 1740-1745**, Firenze, Olschki, 1998, p. 355.

duș progresiv și spre o laicizare a mesajului biblic, mai ales în Vestul continentului. În accepțiunea societății din V. Europei libertatea creștină poate fi asimilată unei libertăți generale a omului, obținute de natura umană prin naștere. Natura umană rațională și-a arătat astfel limitele ei în cuprinderea integrală a omului religios. Funcționalitatea naturii umane devine tributară unei viziuni mecanice (mecanicism, iatromecanica)²⁵, influențând inclusiv teologia tradițională, care, pentru o bună perioadă de timp, se confundă în speculații naturaliste și matematice despre credință. Natura umană este evaluată din perspectiva religiozității raționale: credința însemnând înțelegere. Gândirea filosofică ateistă caracteristică unei părți din Europa de Vest nu a fost de efect în Estul sau Centrul Europei, aici raționalismul și naturalismul având întotdeauna o aplicabilitate teologică. Consolidarea conservatorismului religios a dus însă la protejarea acelor drepturi religioase, care se considera că sunt atacate de ireligiozitatea specifică iluminismului. În acest sens Petru Bod vedea natura umană caracterizată de rațiune delăsătoare și ignorantă²⁶. Libertatea omului văzută din perspectiva creștină se contrapunea cu noua ideologie a iluminismului potrivit căreia natura umană poate fi liberă de credință și superstiții, așa cum aceasta a fost sugerată de ateismul profesat de Spinoza și Hobbes. Iluminismul transilvănean vedea în libertatea religioasă existența unui pluralism religios ca în Țările de Jos, exemple prin care această libertate putea fi urmată (Olanda *compendium mundi*). Astfel iluminismul transilvănean recunoaște libertatea înăscută prin natura umană, dar îl subsumează raționalității supreme, deci lui Dumnezeu²⁷.

Revoluția franceză creează acel tipar prin care natura umană este capabilă de realizarea unor libertăți politice și stindarde etice, fără ajutorul credinței. Se considera că natura umană nu poate fi încorsetată, înrobită. Libertatea este element definitoriu al naturii umane, fapt pentru care societatea devine una militantă pentru drepturile ei, care decurg din aceasta. Creștinismul însă recunoștea libertatea naturii umane, ca fiind una tragică, din moment ce lupta pentru aceasta duce la război și moarte. Elementele definitorii ale naturii umane sunt definite ca a fi limba și originea indivi-

25 Andrault, Raphaele, "Leibniz and his iatro-mechanics", în *Studia Leibnitiana*, no. 38-39, 2006, pp. 63-88.

26 Gudor Kund Botond, *Istoricul Bod Péter (1712-1769)*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2008.

27 Teleki József, *Essai sur la foiblesse des esprits-fort*, Leyden, 1760, Amsterdam, 1762.

dului. Romanticismul izvorât din căutarea elementelor definitorii pentru calitatea umană, a dus la naționalism și conflicte ale alterității, unde natura umană dezlănțuită a arătat necesitatea diversificării și clarificării unor drepturi. Acestea urmau să specifice locul și rolul naționalităților în contextul general al popoarelor. Natura umană astfel devine purtătoare de cultură ca simbol definitoriu al condiției umane moderne. Recunoașterea diferențelor rasiale dar și discrepanțele din cultură și economie au produs idei egalitariste prin care misionarea maselor și reformularea egalității naturii umane, devin stindardul societăților europene în secolului al 19-lea. Viața economică și industrializarea accelerată au produs lipsuri în raporturile sociale. Teologia a folosit exemple ale creștinismului primar în vederea responsabilizării societății. Diversificarea drepturilor umane în modernism și post modernitate a considerat că natura umană poate fi înzestrată cu libertăți: civism, pluralitate, toleranță. Totodată s-a adevărit că natura umană poate fi extrem de nocivă (războaie, segregare pe bază de rasă, teorii rasiale (puritate), naționalism pentru societate. Natura umană este liberă²⁸ și responsabilă pentru pacea pe Pământ²⁹ fiind supusă interrelațiilor sociale.³⁰

Secolul al 20-lea a creditat libertate necondiționată naturii umane: libertate politică, constituțională, religioasă³¹ dar a acceptat și ateismul instituțional și limitarea libertăților religioase în detrimentul celor civice. Post modernitatea a însemnat și ignorarea religiozității, asaltul agnosticismului: dreptul de a nu ști despre existența divinității. În contextul radicalizării religioase Europa, inclusiv România și implicit Transilvania consideră libertatea și pluralitatea religioasă ca fundament constituțional, un atu firesc al naturii umane. În natura umană este o reflectare a ceea ce prin facere Dumnezeu a dorit să creeze (imago Dei)³². Drepturile omului derivă din pluralitatea manifestării naturii umane. Acestea sunt incursiuni nece-

28 Block, Walter E., "Natural Rights, Human Rights, and Libertarianism," în *The American Journal of Economics and Sociology*, vol. 74, no. 1, 2015, pp. 29–62.

29 Pope John, XXIII, "Pacem in Terris: Human Rights and Duties in Natural Law," în *Journal of Church and State*, vol. 7, Issue 1, Winter 1965, pp. 91–104.

30 Iliot Aronson, *A társas lény*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2008.

31 Freeman, Michael, "The Philosophical Foundations of Human Rights," în *Human Rights Quarterly*, vol. 16, no. 3, Johns Hopkins University Press, 1994, pp. 491–514. cf. Weston, Burns H. "Human Rights," în *Human Rights Quarterly*, vol. 6, no. 3, Johns Hopkins University Press, 1984, pp. 257–283.

32 Ratnaraj, Billa John, "The significance of the concept of imago dei for the theology of human rights," în *Writings of Jürgen Moltmann*, Serampore College, Calcutta, 2003.

sare în medierea derapajelor etice sau religioase în vederea realizării unor pluralități convergente în respectarea opiniei, libertății aceluia cu care nu sunt întotdeauna de acord. O libertate deloc tragică, cii asumată. Natura umană este eternă și neutră, legile acesteia nu pot fi prescrise, dar formele acesteia de a se exprima diferă. Evaluarea post modernă a naturii umane a produs diversificarea drepturile persoanei, acestea fiind: umane, politice, economice, juridice, culturale, naționale, religioase, domestice și sexuale.³³ Imposibilitatea moderării personale a acestor drepturi sunt conferite de societate unei autorități superioare: în genere statului. Acesta este responsabil în găsirea echilibrului și limitelor în care natura umană și drepturile acesteia se pot manifesta fără prejudicii generale pentru societate.

Din punct de vedere religios, respectarea diverselor opinii și confesiuni, impune măsuri coercitive pe de-o parte, în realizarea concretă a despărțirii dintre stat și biserică, pe de altă parte dincolo de concluziile constituționale vis a vis de confesiuni să fie un arbitru neutru și imparțial în relația cu drepturile ce revin fiecărei confesiuni indiferent de numărul de membrii pe care-i păstorește. Drepturile umane nu pot deveni libertăți de a face orice ce îți convine, ci doar în măsura în care nu contravin interesului general. În acest sens natura umană poate formula dincolo de nevoile primare ale omului (hrană, procreare) aspirații, care din punct de vedere al creștinismului pot fi clasate etic. Aceste drepturi sunt considerate individuale, dar pot fi apreciate ca fiind și de natură colectivă.³⁴

Organizațiile religioase pot fi asimilate acestei ultime categorii. Doctrina drepturilor umane este legată de protecția individului și de puterea unui grup: fie că acest grup este ori nu instituționalizat.³⁵ Astfel grupările religioase sunt purtătoare în societate a ceea ce încă din secolul al 18-lea s-a definit ca bunuri publice. (*bonum publicum*). Este în natura omului religios de a-și căuta, obține și a proteja aceste drepturi în formă individuală sau

33 Robin Fox, "Human nature and human right", în *The National Interest*, Winter 2000/01, No. 62, ed. Center for the National Interest, Washington, 77. Cf. Robin Fox, "Conjectures and Confrontations: Science, Evolution and Social Concern", în *Transaction Publishers*, New Jersey, 1997.

34 Peter Jones, "Human Rights, Group Rights, and Peoples' Rights", în *Human Rights Quarterly*, feb., 1999, vol. 21, No. 1, ed. The Johns Hopkins University Press, p. 80. Cf. J. Herman Burgers, "The function of Human Rights: as Individual and Collective Rights", în *Human Rights in a Pluralist World: Individuals als Collectivites*, ed. Jan Berting, 1990, p. 63.

35 Peter Jones, "Human Rights, Group Rights, and Peoples' Rights", în *Human Rights Quarterly*, Feb., 1999, Vol. 21, No. 1, ed. The Johns Hopkins University Press, p. 82.

colectivă³⁶. Experiența religioasă transilvăneană multiseclară este de bun augur în acest sens, fie vorba de toleranță, tradiția conviețuirii sau soluții practice care țin de opțiunea religioasă individului sau soluții patrimoniale bazate pe urmărirea bunului comun.

Bibliografie:

- ♦ Andrault, Raphael, "Leibniz and his iatro-mechanics", în *Studia Leibnitiana*, no. 38-39, 2006, pp. 63-88.
- ♦ Aronson, Iliot, *A társas lény*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2008
- ♦ Bayer, Oswald, "Luthers „simul iustus et peccator”, în *Kerygma und Dogma, Zeitschrift für theologische Forschung und kirchliche Lehre*, Zürich, 2018/4. vol. 64. pp. 249-264.
- ♦ Barcza, József, "Peregrináció, vallási türelem", în *Tanulmányok Erdély történetéről*, Debrecen, 1988.
- ♦ Bíró, Vencel, *Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése (1542-1690)*, Kolozsvár, 1917.
- ♦ Bod, Péter, *Historia Hungarorum Ecclesiastica*, ed. Rauwenhof, Leiden, 1888.
- ♦ Burgers, J. Herman, "The function of Human Rights: as Individual and Collective Rights", în *Human Rights in a Pluralist World: Individuals als Collectivites*, ed. Jan Berting, 1990, p. 63.
- ♦ Block, Walter E., "Natural Rights, Human Rights, and Libertarianism," în *The American Journal of Economics and Sociology*, vol. 74, no. 1, 2015, pp. 29-62.
- ♦ Calvin, Jean, *Învățătura religiei creștine*, vol 1-2, Oradea, Cartea Creștină, 2003.
- ♦ Chadwick, Owen, *A reformáció*, Budapesta, Osiris, 1998.
- ♦ Cortest, Luis, "Natural law and early modern human rights", în *Acta Philosophica*, II., vol. 18, Roma, 2009, pp. 413-418.
- ♦ Csányi, Vilmos, *Az emberi természet*, ed. Vince, 2003.
- ♦ Dumitran, Daniel (red.), "Geneza și semnificațiile ideii de toleranță religioasă în Principatul Transilvaniei (secolele XVI-XVIII)", în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, Alba Iulia, Editura Altip, 2010.

36 B. P. Vermeulen, "The Freedom of Religion in Article 9 of the European Convention of the Human Rights", în *Freedom of religion*, ed. Bram van d Bekeek, Eduardus van der Borgh, Studies in Reformed Theology, Brill, Amsterdam 2010, pp. 9-29.

- Dumitran, Daniel, "Modernizare prin toleranță în Principatul Transilvaniei? O dezbatere istoriografică", în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 16/1, ed. Mega, 2012, pp. 357- 371.
- Eijnatten, Joris van, *Mutua christianorum tolerantia. Irenicism and Toleration in the Netherlands. The Stinstra affair 1740-1745*, Firenze, Olschki, 1998.
- Freeman, Michael, "The Philosophical Foundations of Human Rights", în *Human Rights Quarterly*, Aug., 1994, Vol. 16, No. 3, The Johns Hopkins University Press, pp. 491-514.
- Fox, Robin, "Human Nature and Human Rights," în *The National Interest*, no. 62, ed. Center for the National Interest, 2000, pp. 77-86.
- Fox, Robin, *Conjectures and Confrontations: Science, Evolution and Social Concern*, New Jersey, Transaction Publishers, 1997.
- Gudor Kund, Botond, *Istorical Bod Péter (1712–1769)*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2008.
- Hume, David, *Értekezés az emberi természetről*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006.
- John XXIII, Pope, "Pacem in Terris: Human Rights and Duties in Natural Law", în *Journal of Church and State*, vol. 7, Issue 1, Winter 1965, pp. 91-104.
- Jones, Peter, "Human Rights, Group Rights, and Peoples' Rights," în *Human Rights Quarterly*, vol. 21, no. 1, Johns Hopkins University Press, 1999, pp. 80-107.
- Juhász, István, *A Székelyföldi Református Egyházmegyék*, Kolozsvár, 1947, pp. 31-47.
- Juhász, Tamás, "Autonomous Communities as a solution for Ethnic and religious Freedom in Hungary and Transylvania: Historical and Systematical Reflection in Freedom of religion", ed. Bram van de Beek, Eduardus van der Borgh, în *Studies in Reformed Theology*, Brill, Amsterdam 2010, pp. 31-45.
- Kingdon, Robert, "Calvin et La Discipline Ecclésiastique," în *Bulletin de La Société de l'Histoire Du Protestantisme Français (1903–2015)*, vol. 155, Librairie Droz, 2009, pp. 117-126.
- Lampe, Friedrich Adolf, Ember, Pál, *Historia Ecclesiae Reformatae, in Hungaria et Transylvania ... Ex monumentis ... a Viro quodam doctissimo magnam partem congesta; ... & hoc ordine concinnata*, Trajecti ad Rhenum, apud Jacobum van Poolsum, 1728.
- Murdock, Graeme, "The Boundaries of Reformed Irenicism: Hungary and Transylvania", în ed. Howard Louthan, Randall Zachman, *From Concilia-*

rism to Confessional Church, 1400–1618, South Bend, Notre Dame Press, 2004.

- Olsen, Jeannine E., “Calvin and social-ethical issues”, în *The Cambridge Companion to John Calvin*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Porter, Jean, “From Natural Law to Human Rights: Or, Why Rights Talk Matters,” în *Journal of Law and Religion*, vol. 14, no. 1, Cambridge University Press, 1999, pp. 77-96.
- Pennock, J. Roland, “Rights, natural rights, and human rights—a general view,” în *Nomos*, vol. 23, American Society for Political and Legal Philosophy, 1981, pp. 1-28.
- Ratnaraj, Billa John, “The significance of the concept of imago dei for the theology of human rights”, în *Writings of Jürgen Moltmann*, Serampore College, Calcutta, 2003.
- Révész, Imre, *Magyar református egyháztörténet 1520-1608*, Ref. Egyházi Könyvtár, vol. 20, Debrecen, 1938.
- Rotaru, Ioan-Gheorghe, *Sabatarienii în contextul vieții transilvane (sec. XVI-XX)*, Vol. I., Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2014.
- Szilágyi, Sándor (ed.), *Erdélyi országgyűlési emlékek. (Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae)*, volumele I-XXI, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1885-1889.
- Szekfű, Gyula, *Magyar történet. A tizenhetedik század*, Budapest, f.a.
- Teleki, József, *Essoi sur la foiblesse des esprits-fort*, Leyden, 1760, Amsterdam, 1762.
- Vermeulen, B. P., “The Freedom of Religion in Article 9 of the European Convention of the Human Rights”, în *Freedom of religion*, ed. Bram van d Bekeek, Eduardus van der Borgh, Studies in Reformed Theology, Brill, Amsterdam 2010, pp. 9-29.
- Wicks, Jared, “Living and Praying as ‘Simul Iustus et Peccator’: A Chapter in Luther’s Spiritual Teaching,” în *Gregorianum*, vol. 70, no. 3, ed. Gregorian Biblical Press, 1989, pp. 521-548,
- Weston, Burns H., “Human Rights,” în *Human Rights Quarterly*, vol. 6, no. 3, Johns Hopkins University Press, 1984, pp. 257-283.
- Zoványi Jenő, *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig*, vol. I, Attraktor Kft., Máriabesnyő-Gödöllő, 2004.